

Брисковська Оксана Миколаївна,
провідний науковий співробітник
наукової лабораторії з проблем протидії
злочинності навчально-наукового
інституту № 1 Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, старший науковий співробітник

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СТАТУСУ КОМБАТАНТІВ

Комбатанти мають право на статус військовополоненого, який надає ряд гарантій і прав за Гаазькою конвенцією IV 1907 року (ГК IV), Женевською конвенцією III 1949 року (ЖК III), Додатковим протоколом I 1977 року (ДП I) і звичаєвим міжнародним гуманітарним правом (МГП). Комбатант у перекладі з французької – «той, що воює». У міжнародному збройному конфлікті – як у війні Росії з Україною – це люди, які належать до збройних сил держав, що перебувають у стані війни.

Привілеєм комбатанта є відсутність покарання у зв'язку із законною участю у бойових діях. Якщо вони порушують закони та звичаї війни, а також інші норми міжнародного права, їх можуть судити за конкретні воєнні злочини. Особа має право брати участь у військових діях, і у разі затримання їх ворогом, користуватися правовим захистом. Знищення особового складу противника не є звичайним умисним вбивством, оскільки комбатант виступає від імені держави, іншими словами – діє як її агент і користується її імунітетом [1].

Статус комбатантів мають особи зі складу збройних підрозділів, що виконують вимоги, висунуті до них статтею 1 Гаазькою конвенцією IV 1907 року (ГК IV) та статтею 4 Женевською конвенцією III 1949 року (ЖК III) (за ЖК III він формально поширюється лише на членів неінкорпорованих до збройних сил ополчень та добровольчих загонів, але де-факто і на регулярні збройні сили та інкорпоровані формування):

- ними командує особа, яка відповідає за своїх підлеглих;
- вони мають постійний відмітний знак, добре розпізнаваний на відстані;
- вони носять зброю відкрито;
- вони здійснюють свої операції згідно із законами та звичаями війни.

Законними учасниками збройних конфліктів (комбатантами) є добровольці. Вони вправі приймати участь у військових діях воюючих сторін.

Ті особи, які входять до складу збройних сил, але за їх призначенням та роллю у військовій організації на них не покладаються функції безпосередньої участі у військових (бойових) діях (наприклад, військові інтенданти, юридичні радники, військові журналісти), теж вправі братися за зброю, так як є комбатантами. Виняток – особи медичного і духовного персоналу. Не вважаються військовополоненими, однак користуються пільгами та захистом, передбаченими 33 Женевською конвенцією III 1949 року (ЖК III) особи зі складу медичного та духовного персоналу, затримані державою, що тримає в полоні, з метою надання допомоги військовополоненим. Також їм забезпечують усі можливості для надання медичної та духовної допомоги військовополоненим.

У Пункті 2 ст. 43 Додаткового протоколу Женевських конвенцій від 12.08.1949 р. Визначено, що особи, які входять до складу збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті (крім медичного і духовного персоналу), є комбатантами, тобто вони мають право брати безпосередню участь у воєнних діях.

З цього випливає, що некомбатантами є медичний персонал і представники духовенства. Таким чином, у вказаному документі конкретизовано положення, яке дозволяє відрізнити комбатантів від некомбатантів, а саме: наявність права приймати безпосередню участь у воєнних діях, перебуваючи у складі збройних сил, а не причетність до процесу ведення війни.

Найманці, згідно з Женевськими конвенціями, беруть участь у збройному конфлікті незаконно, і їх можна судити за сам факт такої участі. Вони – не громадяни і не військовослужбовці воюючої держави, і це їхня головна відмінність від комбатантів. Довести факт найманства в такому конфлікті – дуже складно, в Женевських конвенціях є чіткі критерії, за якими можна визначити найманця. По-перше, це іноземець, який воює на території держави, де він не живе, й завербований спеціально для участі у збройному конфлікті. Інша ключова умова полягає у тому, що найманець воює у відриві від регулярних військ, не належить до їхнього особового складу. Це означає, що іноземці, які вступили до Міжнародного легіону та воювали у складі полку «Азов», теж не можуть вважатися найманцями.

В Україні є Міжнародний легіон у якому воюють іноземні громадяни, але за контрактом, це не найманці, вони отримують військовий квиток, який замінює їм посвідку на проживання, і в

майбутньому можуть претендувати на українське громадянство. У Міжнародному легіоні воюють не найманці, а контрактники – це структурний підрозділ збройних сил України. Статус комбатанта для них презюмується, і доводити це не потрібно [2].

Отже, комбатант – це особа, яка має законне право брати участь у воєнних діях (наділена правом вбивати); не може бути притягнута до відповідальності за участь у воєнних діях; є військовою ціллю супротивника; у випадку потрапляння у полон отримує статус військовополоненого і захищається Женевською конвенцією III; якщо статус викликає сумніви, то все рівно користується статусом військовополоненого до тих пір, доки його положення не буде визначеним. Інші особи (в т. ч. і цивільні) не мають права приймати участь у воєнних діях і за не законну участь у них можуть бути притягнуті до відповідальності [3, с. 133].

Для окремих випадків стаття 4 ЖК III визначає достатність виконання лише двох критеріїв (відкрите носіння зброї та дотримання законів і звичаїв війни) для того, щоб особи могли розраховувати на статус комбатанта та, як наслідок, військовополоненого. Це стосується жителів неокупованої території, які під час наближення ворога озброюються, щоб чинити опір силам загарбника, не маючи часу сформуватися в регулярні війська, за умови, що вони носять зброю відкрито й дотримуються законів і звичаїв війни.

Окрім комбатантів, відповідно до статті 3 ГК IV та статті 4 ЖК III статус військовополонених поширюється на цивільних осіб, які супроводжують збройні сили, наприклад цивільних осіб з екіпажів військових літаків, військових кореспондентів, постачальників, особовий склад робочих підрозділів або служб побутового обслуговування збройних сил тощо. Також цей статус може стосуватися інших цивільних осіб, таких як члени екіпажів суден торговельного флоту, зокрема капітанів, лоцманів та юнг, і екіпажів цивільних повітряних суден сторін конфлікту.

Не можуть вважатися цивільними особи, які належать до особового складу збройних сил, ополчення, добровольчих загонів, організованого руху опору, та жителі не окупованих територій, які озброюються під час наближення ворога, за умови, що вони носять зброю відкрито й дотримуються законів і звичаїв війни. У разі сумніву щодо того, чи є яка-небудь особа цивільною особою, вона вважається цивільною особою.

А тому можна стверджувати, що кордон розрізнення між цивільними та комбатантами є досить розмитим. З моменту коли цивільна особа бере до рук зброю та носить її відкрито, вчиняє будь-які дії згідно із законами та звичаями війни, вона втрачає захист від нападу і вбивство такої особи не може вважатися воєнним злочином так як особа втрачає статус «цивільного». Навіть разова участь у будь-яких операціях у контексті воєнного конфлікту робить особу легітимною ціллю для ураження з боку ворожої сторони [4].

Комбатанти в полоні мають право на статус військовополоненого. Комбатанти непідсудні, виходячи з усіх конвенцій, які підписала, в тому числі Росія. Статус військовополоненого – це передусім дарування життя. Військовополонених не карають, з них не знущаються, навпаки – гарантують нормальне ставлення та захист. Женевські конвенції або «Чотири Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 року» – унікальні міжнародні договори, що були визнані всіма державами світу після Другої світової війни. Третя Женевська конвенція стосується захисту військовополонених.

Список використаних джерел

1. Прокопченко С. Правовий статус під час війни: що дозволено та заборонено робити військовим і цивільним? URL: <https://dejure.foundation/tpost/4hj1lpgdp1-pravovii-status-pd-chas-vini-scho-dozvol>.

2. Комбатанти, найманці, добровольці. Хто це і яка між ними різниця? *BBC NEVS Україна* 16 лип 2022. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-62191991>.

3. Остафійчук Л.А Поняття «збройні сили» і «комбатант» у міжнародному гуманітарному праві: матеріали V Міжнародного правничого форуму Права людини та публічне врядування в сучасних умовах, (10 червня 2022 р., Чернівці) Чернівці, 2022 С. 131–134.

4. Женевська конвенція та ЗУ: що буде з військовополоненими російсько-української війни URL: https://galinfo.com.ua/articles/zhenevska_konventsiya_ta_zu_shcho_bu_de_z_viyskovopolonenymy_rosiyskoukrainskoi_viyny_388145.html.